

LIBER QUARTUS

CAPUT I.

De differentia inter principatum regni et principatum politicum, quem dividit in duos.

Constitues eos principes super omnem terram; memores erunt nominis tui, Domine. *Psal.* 44, 17.

Licet dominium omne sive principatus a Deo sit institutus, ut supra est declaratum in 3 lib., diversus tamen in ipso traditur modus a Philosopho, et per sacram Scripturam. Quia ergo supra in praefato jam libro actum est de monarchia unius, puta de dominio summi Pontificis, regali et imperiali, ac ipsorum naturam concomitantibus; nunc hic congrue agitur de dominio plurium, quod communi nomine politicum appellamus, descriptum nobis in praesumptis verbis dupliciter: et quantum quidem ad modum assumendi, et quantum ad modum vivendi. Modus autem assumendi in hoc gradu electivus est in quocumque hominis genere, non per naturae originem, ut de regibus accidit, quod verbum institutionis importat. "Constitues," inquit, "eos principes;" sed addit, "super omnem terram," in hoc ostendens generalem regulam in principatu politico; ut generalis sit per viam electionis, ut statuatur princeps; sed quod sit virtuosus: unde subdit: "Memores erunt nominis tui, Domine," in consideratione scilicet divina suorumque praecceptorum, quae sunt regentibus quaedam recta ratio agendorum. Propter quod in Proverbiis (cap. 6, 23), dicitur, quod "mandatum Domini lucerna est, et lex lux." Maximus etiam Valerius de Caesare dicit, quod caelesti providentia virtutes per ipsum fovebantur, et vitia vindicabantur. De hoc autem principatu in praesenti libro est pertractandum: quem Philosophus sic distinguit in 3 Polit., et supra ostensum est in principio libri: quia si tale regimen gubernatur per paucos et virtuosos, vocatur "Aristocratia," ut per duos consules, vel etiam dictatorem in urbe Romana in principio, expulsis regibus. Si autem per multos, veluti per consules, dictatorem et tribunos, sicut in processu temporis in eadem contigit urbe, postea vero senatores, ut historiae narrat; tale regimen "Politiam," appellant, a "polis," quod est pluralitas, sive civitas: quia hoc regimen proprie ad civitates pertinet, et in partibus Italiae maxime videmus, et olim viguit apud Athenas post mortem Codri, ut Augustinus refert de Civitate Dei. Tunc enim a

regali dominio destiterunt, magistratus reipublicae assumentes, sicut in urbe. Sed quocumque modo dividitur contra regnum sive monarchiam, et ipsorum oppositum contra oppositum: quia si propositum in proposito et oppositum in opposito. Et quoniam utrumque pluralitatem includit; ista duo ad politicum se extendunt, prout dividitur contra regale seu despoticum, ut Philosophus tangit in 1 et 3 Politic. De hoc ergo hic est agendum. Et primo quidem in quo differt a regali, sive imperiali, sive monarchico, quod ex supradictis in 1 et 3 lib. aliquid videri potest. Sed nunc etiam differentia est addenda, quia legibus astringuntur rectores politici, nec ultra possunt procedere in prosecutione justitiae: quod de regibus et aliis monarchis principibus non convenit: quia in ipsorum pectore sunt leges reconditae, prout casus occurrunt; et pro lege habetur quod principi placet, sicut jura gentium tradunt: sed de rectoribus politicis non sic reperitur, quia non audebant aliquam facere novitatem, praeter legem conscriptam: unde in 1 Machabaeorum (8, 15), scribitur, quod Romani "curiam fecerunt," et quod "quotidie consulebant trecentos viginti, consilium agentes semper de multitudine, ut quae digna sunt gerant." Per quod habetur quod in regimine Romano a regum expulsiōe dominium fuerit politicum, usque ad usurpationem imperii, quod fuit quando Julius Caesar prostratis hostibus, videlicet Pompejo occiso, et filiis, subjugatoque orbe, singulare sibi assumpsit dominium et monarchiam, convertitque politiam in despoticum principatum, sive tyrannicum. Nam, sicut historiae tradunt, post praedicta ad contemptum senatorum videbatur intendere. Ex quo provocati majores urbis, ipsum in Capitolio viginti quatuor pugionibus perforaverunt, auctoribus Bruto et Cassio, plurimoque senatu. Advertendum etiam hic, quod quamvis unus dominaretur singulis annis, ut in dicto lib. Machabaeorum scribitur, sicut in civitatibus Italiae etiam modo contingit; regimen tamen dependebat ex pluribus, et ideo non regale, sed politicum appellabatur; sicut et de judicibus Israelitici populi accidit; cum tamen non regaliter sed politice populum regerent, sicut dictum est supra. Considerandum etiam, quod in omnibus regionibus, sive in Germania, sive in Scythia, sive in Gallia, civitates politice vivunt; sed circumscripta potentia regis sive imperatoris, cui sub certis legibus sunt adstricti. Est etiam alia differentia: quia rectores saepius exponuntur examini, si bene judicaverunt aut rexerunt secundum leges eisdem traditas, et ex contrario subjiciuntur poenis: unde ipse Samuel, sicut in 1 Regum (12, 2), scribitur, quia populum Israeliticum judicaverat praedicto modo, tali se sententiae exponit, assumpto in regem Saule. "Ecce," inquit, "praesto sum: loquimini de me coram Domino et Christo ejus,"

scilicet Saule, "utrum bovem cuiusquam tulerim, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu alicujus munus accepi." Sic etiam de consulibus Romanis tradunt historiae. Propter quam causam accusatus Scipio Africanus ab impiis aemulis, quod pecunia corruptus fuisset, urbem reliquit. Ex talibus falsis aemulationibus in processu temporis exorta sunt bella civilia, quod in regibus vel Imperatoribus locum non habet; nisi quod regiones interdum eis rebellant, si jura regni transcendant, sicut in partibus Hispaniae et Hungariae frequentius accidit; et inde etiam in oriente saepius machinantur mortem dominis, ut apud Aegyptum de Soldano contingit, et in Perside et Assyria, de principibus Tartarorum. Ex qua causa quia principes saepe efficiuntur tyranni, quaedam regiones indignum judicant, ut etiam Philosophus narrat in sua Politica, quod reges in ipsorum provincialis perpetuentur in filiis, hoc est quod filii regum succedant in regno; sed ipso mortuo eligit populum quem magis ornatum moribus comprehendunt, sicut fiebat de imperatoribus, ut supra patuit in 3 lib., et in Aegypto adhuc observatur modernis temporibus. Quaeruntur enim pueri elegantes in diversis regionibus, et praecipue in partibus Aquilonis, quia sunt staturae procerae, et ad militarem disciplinam idonei. Hi de aerario publico nutriuntur, exercitantur in gymnasiis et disciplinis scholasticis, in civilibus actibus, et rebus bellicis assistunt Soldano in ministerio, sicut traditur; et post mortem ejus, qui probati inveniuntur, ad principatum assumuntur. Interdum tamen impeditur ex violentia, sive ex tyrannide, aut fastu ambitionis. Sunt et aliae differentiae circa regimen, quantum ad tempus regiminis, et alias circumstantias, de quibus Philosophus mentionem facit in 4 Politicorum; sed ista sufficient, et quae dicta sunt supra in secundo et tertio libro.

CAPUT II.

Hic ostendit necessitatem constituendi civitatem, propter communitatem necessariam humanae vitae, circa quam praecipue consistit principatus politicus.

Et quia regimen politicum maxime consistit in civitatibus, ut ex supradictis apparet: (provinciae enim magis ad regale pertinere videntur, ut in pluribus reperitur, excepta Roma, quae per consules et tribunos ac senatores gubernabat orbem, ut in dicto libro Machabaeorum est manifestum, et quibusdam aliis Italiae civitatibus, quae licet dominantur provinciis, re-

guntur tamen politice): ideo de ipsius constitutione nunc est agendum. Et primo quidem ostendenda est ejus constituenda necessitas, et quae ejus communitas. Secundo vero quot sunt partes ejus, sive ex quibus hominum generibus componitur.

Necessitas autem apparet primo quidem considerata humana indigentia, per quam cogitur homo in societate vivere: quia, ut in Job 14, 1, scribitur, "homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis," idest necessitatibus vitae, in quibus miseria manifestatur: unde secundum naturam est animal sociale sive politicum, ut Philosophus probat in 1 Politic.; et inde concluditur communitatem civitatis esse necessariam pro necessitatibus humanae vitae.

Amplius autem natura providit ceteris animalibus ornamenta et munimenta in sui exordio: unde ex virtute naturae aestimativa vitat contraria et convenientia diligit, nullo dirigente praevio, ut opus naturae sit in eis opus intelligentiae, sicut Philosophus tradit in 2 Physic. Sed in homine non sic: immo instructore indiget ad eligendum proportionata naturae, propter quod nutricem habet ad ista docenda.

Rursus ad idem. Vestes et tegumenta, quibus ornantur animalia et plantae statim sicut nascuntur, et homo caret, significativa sunt indigentiae: pro quibus oportet recurrere ad hominum multitudinem, unde civitas constituitur. Propter quod Dominus ostendit in hoc lilia agri et volucres caeli, et sic de similibus, melioris esse conditionis, quam homo, referendo indigentiam ad illum magnificum regem Salomonem, qui tam excellenter abundavit. "Respicite," inquit (Matth. 6, 26), "volucres caeli, quia non serunt neque metunt, neque congregant in horrea. Considerate lilia agri, quomodo non laborant neque nent." Postea subdit: "Dico vobis, quod nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis;" quasi majoris fuerit indigentiae quantum ad victum, et vestimenta ac tegumenta, quam plantae et animalia.

Amplius autem ferocitas animalium, quae facta sunt homini nociva post lapsum Adae, ad hoc ipsum inducit. Ad majorem enim securitatem hominis, cujuscumque rei timendae, necessaria est communitas hominum, ex quibus civitas constituitur, unde homo reddatur securus. Et inde motus fuit Cain civitatem construere, ut in Genesi scribitur: unde et in Ecclesiastico (40, 19), dicitur quod "aedificatio civitatis confirmabit nomen."

Rursus praeter necessitatem in corpore sano sunt et aliae conditiones necessitatis pertinentes ad corpora aegra, quibus homo frequenter subjicitur. Ad sui autem reparationem sibi homo solus non sufficit, quemadmodum animalia cum patiuntur, quibus natura providit ut sine hominum medicina careat-

tur, cognoscantia per aestimativam eis inditam herbas sanativas eorumdem, seu quaecumque alia ordinata ad ipsorum salutem. Homo autem horum ignarus indiget medicis, medicina, et hominum¹ ministerio, quae omnia multitudinem requirunt hominum, quae civitatem facit; et sic idem quod prius.

Amplius autem quia casus sunt multi in quos homines incidunt per inopinatum eventum, quibus relevantur in societate: unde Eccl. 4, 10, scribitur: "Vae soli; quia si ceciderit, non habet sublevantem se. Si autem fuerint duo, fovebuntur mutuo."

Ex quibus omnibus concluditur, civitatem esse necessariam homini constituendam propter communitatem multitudinis, sine qua homo vivere decenter non potest; et tanto magis de civitate quam de castro vel quacumque villa, quanto in ea plures sunt artes et artifices ad sufficientiam humanae vitae, ex quibus civitas constituitur. Sic enim Augustinus definit eam in 1 de civ. Dei, quod est multitudo hominum in uno societatis vinculo colligata. "

Advertendum autem quod superius in principio primi libri probatum est, societatem humanam esse necessariam, et hic similiter; sed aliter et aliter utrobique; quia ibi secundum quod partes multitudinis sibi invicem sunt necessariae; propter quam causam necessario sunt institutae civitates et castra, prout ordinantur ad politicum regimen.

CAPUT III.

Hic declarat hoc idem ex parte animae, sive ex parte intellectus sive voluntatis, scilicet constitutionem civitatis esse necessariam.

Non solum autem ex parte corporis, hoc est quantum ad sensitivam virtutem, habet persuasionem et veritatem continet quod secundum naturam constructio civitatis est necessaria; sed etiam ex parte animae rationalis hoc est manifestum; et tanto amplius, quanto homo, in quantum est rationalis, quod ex parte intellectus provenit, societatem magis requirit.

Circa partem autem rationalem duplex distinguitur potentia et actus; videlicet intellectus et voluntas. Quantum autem ad partem intellectivam duplex est actus, juxta quos versatur politicum regimen; videlicet speculativus et practicus. In practico quidem includuntur virtutes morales, quae referuntur ad opus et non ad scire tantum, sicut Philosophus dicit in 2

¹ Al. et omnium.

Ethic, ut sunt temperantia, fortitudo, prudentia et justitia: quae quidem omnes ad alterum ordinantur: et sic requirunt multitudinem hominum, ex quibus constituitur civitas, ut jam dictum est supra. Et quamvis dictae virtutes non omnes habeant pro subjecto intellectum; (fortitudo enim est in irascibili, temperantia in concupiscibili, quae ad partem sensitivam pertinent); participant tamen rationem in quantum regulantur ab ipsa, unde prudentia est ipsarum directiva. Est enim prudentia "recta ratio agibilium," ut Philosophus dicit in 6 Ethicor.

Amplius autem et ipsa sacra Scriptura dictas virtutes morales ad hoc idem ordinat. Sic enim de istis virtutibus dicit lib. Sapient. (8, 7), loquens de eo quod "sobrietatem et sapientiam docet, justitiam et virtutem: quibus utilius nihil est in vita hominibus." Deinde subdit de merito istarum virtutum. "Habebo," inquit, "per hanc, videlicet scientiam, sive experientiam harum virtutum, claritatem ad turbas, et honorem apud seniores;" et multa alia ibidem subduntur quae ad multitudinem hominum pertinent. Sed de speculativo intellectu adhuc est manifestum: quia, ut vult Aristoteles in 2 Ethic., homo maxime ex doctrina argumentum accipit, et scientiae generationem, et experimento indiget et tempore: quae omnia, respiciunt hominum multitudinem, ex quibus civitas constituitur.

Rursus. Duo sunt disciplinabiles sensus, ut tradit Philosophus de sensu et sensato, visus videlicet et auditus. Auditus autem multitudinem respicit. Ergo idem quod prius.

Praeterea. Philosophus dicit 1 Metaph. quod sapientis est ordinare. Ordo autem multitudinem requirit: est enim ordo, ut Augustinus dicit de civ. Dei, "parium dispariumque sua cuique tribuens loca dispositio;" quod sine multitudine esse non potest.

Amplius autem et ipsa loquela, quae manifestativa, est cordis, ad partem intellectivam pertinet, ut Philosophus dicit, et ad alterum ordinatur: propter quod in Eccl. 22, 32, scribitur; "Sapientia abscondita, et thesaurus invisus: quae utilis in utrisque?" Hoc idem et de scriptura dici potest, quae respicit multitudinem, sine qua nec fieri nec explanari valeret.

Sed ex parte voluntatis, quae potentia rationalis ponitur a Philosopho, hoc idem dici potest. Duae enim sunt virtutes in ipsa, quae ad alterum ordinantur, ac multitudinem requirunt. Una quidem est justitia, quam respectu voluntatis Jus gentium sic definit: "Justitia est constans et perpetua voluntas jus suum unicuique tribuens;" quae quidem sive legalis, quae dominatum justum vocatur a Philosopho, sive distributiva, sive commutativa, quae partes justitiae omnes sunt, politicae in civitatibus sunt praecipue necessariae, immo sine eis exerceri non possunt; ut Philosophus tradit in 5 Ethic., nec etiam ipsae

civitates conservari. Per quod concluditur civitatis constructionem esse necessariam secundum naturam respectu talis virtutis. Secunda vero quae in voluntate ponitur, et ad multitudinem refertur, est amicitia, quae principaliter communitatem requirit multitudinis; et sine ea non est ista virtus, de qua Philosophus dicit in 8 Ethic., quod maxime est necessaria ad vitam humanam, eo quod nullus eligeret vivere sine amicis; unde idem Aristoteles connumerat utilitates istius virtutis, ad ostendendam ipsius necessitatem, semper tamen respectu multitudinis; Primo quidem in infortunis, quia in talibus recurrit ad amicos. Item in fortunis, quia per amicos conservantur: unde praecipue opus habent amicis, qui divitias possident et sunt in principatibus, ut Philosophus idem ait. Amicis autem indigent juvenes, ut religenter a concupiscentiis, et ad non peccandum; senes vero ad famulatum; et sic de singulis generibus hominum. Per quae colligitur communitatem multitudinis hominibus esse necessariam secundum naturam, et per consequens constructionem civitatis: in qua si amicitia vigeat, et nutriatur concordia, civitas quamdam causat harmoniam et animae suavitate, ut Augustinus de civit. Dei dicit lib. 2; ex suramis videlicet, infimis et mediis ordinibus quibus moderatur. Propter quod Propheta dicit Ps. 132, 1: "Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!". Idem etiam Augustinus duas constituit civitates in dicto libro secundum duos amores.

Praeter haec vero est alia ratio ad ostendendum communitatem multitudinis hominum esse necessariam: appetitus videlicet humanus ad communicandum opera sua multitudini, ut molestum sit eidem aliquid virtutis agere absque hominum societate: unde Tullius dicit in lib. de Amicitia, quod natura nihil solitarium amat. Verum est enim quod ab Archita Tarantino, ut opinor, dicere solitum esse, a senibus nostris andivisi quis in caelum ascendisset, naturamque mundi ac siderum aspexisset, pulchritudinem insuavem illi sine amico vel socio admirationem fore. Ipsae etiam divitiae nisi effusae in multitudine non clarescunt, ut Boetius dicit.

Patet igitur, hominem sive ex parte corporis, sive partis sensitivae, sive considerata sua rationali natura, necesse habere vivere in multitudine. Ex qua parte necessaria est secundum naturam constructio civitatis: unde Philosophus dicit in 1 Politicorum, quod natura quidem omnibus inest ad talem communitatem, qualis est civitatis communitas. Et quamvis primos institutores civitatum malos homines Scriptura referat, ut Cain fratricidam, Nembroth oppressorem hominum, qui aedificavit Babylonem, Assur qui aedificavit Ninivem, ut in Genesi scribitur, a Nembroth fugatus; moti tamen fuerunt ad constituen-

dum civitates propter hominum commoditates jam dictas, retorquendo tamen in suum dominium, pro quo conservando necessaria erat in unum multitudinis congregatio.

CAPUT IV.

De communitate civitatis, in quo consistat: ubi Aristoteles refert opinionem Socratis et Platonis, quam hic auctor declarat.

Habita igitur necessitate constituendae civitatis propter communitatem hominum, nunc quaerendum videtur in quo sistat ista communitas. Circa quod diversi philosophi et sapientes diversas constituerunt politias respectu communitatis, ut Philosophus refert in sua Politica; ubi primo narrat opinionem Socratis et Platonis in 2 Politic., quod communitatem ponerent in sua politia quantum ad omnia, ut videlicet omnia essent communia, tam divitiae, quam uxores et filii: moti quidem ex bono unionis in communitate, per quam respublica commendatur et crescit.

Amplius autem. Cum bonum sit diffusivum et sui communicativum, quanto res communior est, tanto plus de bonitate habere videtur. Ergo omnia communicare plus habet de ratione virtutis et bonitatis.

Praeterea. Amor est virtus unitiva, ut Dionysius tradit. Ubi est ergo unionis major ratio, ibi plus vigebit virtus amoris, qui civitatem constituit et conservat, ut Augustinus dicit et dictum est supra. Ergo omnia habere communia, tam divitias quam uxores et filios, habet rationem majoris bonitatis.

Hae autem rationes sunt et multae aliae, quas Philosophus refert juxta opinionem Socratis et Platonis, licet non per eadem verba, sed a sententia non discordat. Et si attendimus ad qualitatem dictorum Philosophorum, quia fuerunt homines virtutibus dediti super omnes Philosophos, eo quod solas virtutes bonum hominis ponebant, non videtur credibile, talem communitatem eos postuisse eo modo quo Aristoteles videtur eis imponere in praedicto libro; quia hoc videtur magis bestiale quam humanum, feminas scilicet esse communes quantum ad mixtionem carnis: unde et sacra Scriptura matrem separat a filis et filiam a patre, et virum uxori conjungit, ac solum cum sola distinguit in primo hominis praeepto: propter quod in Genesi (2, 24.) dicitur: "Quamobrem relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una." Non autem dicit plures. Sed et de sacra Scriptura est impossibile; quia in actu generationis duo semina non conveniunt, sed unum

solum ex parte viri. Propter quod ipsa etiam animalia stupidiata cognoscunt quanto tempore est necessarium ad nutrimentum filiorum, ut in pullis avium maxime contingit, antequam advolare possunt. Quod ergo dicamus dictos Philosophos minus compositos animalibus, videtur absurdum, qui ad componendos mores corrigendosque totam suam struxerunt Philosophiam, ut Augustinus tradit de Socrate, 8 de civit. Dei: cuius doctrinam Plato ejus discipulus fertilissime sortitus est, ut Valerius Maximus scribit: qui cum sapientissimus omnium esset sui temporis, et a juvenibus studiosis certatim quaereretur Athenis, in Aegyptum descendens a sacerdotibus illius gentis geometriae multiplices numeros caelestium rationum observare percepit, et in Italiam peragrans ab Archita et Arione Pythagorae praeceptis instructus est. Talibus ergo et tantis viris talem politiam attribueri, unde ordo destrueretur naturae, non est sine admiratione. Sed et ipsi commentatores Aristotelis hoc eidem attribunt, quod non plene retulerit aliorum opiniones; et praecipue Socratis et Platonis, sicut Eustratus dicit super 1 Eth. circa ideam bonitatis, et Simplicius in fine primi de caelo de generatione mundi. Augustinus autem in 9 de civit. Dei hoc idem refert de opinione Stoicorum circa passionem animi, quod aliqui attribuebant Stoicis, quorum princeps Socrates fuit, quod in sapientem non caderent, ut idem Aristoteles in 2 Ethic. praefato imponit Philosopho. Et tamen Augustinus idem dicit esse falsum, ex sententia Auli Gellii in lib. noctium Atticarum. Sed haec omnia referenda sunt ad effectum amoris. Quia ergo dicti Philosophi virtutibus erant praediti et ad hoc sollicitabatur eorum conatus; virtus autem amoris ad paria nobis cum proximo praecipitur (" Diliges, " inquit Salvator Matth. 22, 30, " proximum tuum sicut te ipsum "); cum ipsi sub quibusdam metaphoris soliti essent loqui, volentes persuadere ad concives amorem per quem civitas proficit, communitatem posterunt in uxoribus et filiis in dilectione mutua; sed in possessionibus in communicatione necessaria. Quia " si quis viderit fratrem suum necessitatem habere et clausit viscera sua ab eo, quomodo amor Dei manet in eo? " (1 Joan. 3, 17.) quod fuit praecipuum Stoicorum. Rerum enim exteriorum sive divitiarum contemptivi erant, ut de Socrate refert Hieronymus.

Per hoc autem patet responsio ad objecta. Quia unio et amor habet gradum in inferioribus entibus: quoniam perfectior est unio in corpore animato, si in diversis organis virtus animae diffundetur ad diversas operationes unitas in una substantia animae; sicut apparet tam in animatis perfectis quam in animatis quae habent solum sensum tactus, ut sunt vermes, et quaedam animalia quae Aristoteles vocat in 2 de Anima, ani-

malia imperfecta. Propter quod et Apostolus comparat corpus mysticum, idest Ecclesiam, vero corpori et naturali, in quo sunt membra diversa sub diversis potentiis et virtutibus, in uno principio animae radicatis: unde et unionem allegatam reprobat. Apostolus in 1 epistola ad Corinth. (12, 17) dicens: " Si totum corpus oculus, ubi odoratus? Et si totum auditus, ubi odoratus? quasi necessarium sit in qualibet congregatione, quae praecipue est civitas, esse distinctos gradus in civibus quantum ad domos et familias, quantum ad artes et officia; omnia tamen unita in vinculo societatis, quod est amor suorum civium, ut dictum est supra; et de quo etiam Apostolus dicit ad Coloss. Cum enim connumerasset quaedam opera virtuosa, ad quae cives ad invicem obligantur, statim subdit: " Super haec autem omnia caritatem habentes, quod est vinculum perfectionis; et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua vocati estis in uno corpore, " distincto videlicet per membra juxta civium statum. Ex qua diversitate artium et officiorum, quanto in eis multiplicatur amplius, tanto civitas redditur magis famosa: quia sufficientia humanae vitae, propter quam necessaria est constructio civitatis, magis reperitur in ea.

Quod si forte allegatur de discipulis Christi quibus omnia fuerunt communia, non importat legem communem, quoniam status eorum omnium modum vivendi transcendit. Ipsorum enim politia non ordinabatur ad uxores et filios, sed ad civilitatem caelestem, in qua neque nubent neque nubentur, sed sunt sicut Angeli Dei; sed quantum ad divitias bona erant communia: quod solum perfectorum est, ut Dominus dicit in Evangelio. " Si vis, " inquit (Matth. 10, 21.) perfectus esse, " vade et vende omnia quae habes, et da pauperibus; et veni sequere me. " Hoc et Socratici fecerunt et Platonici, sicut contemptivi rerum temporalium, ut de Plotino scribit Mercurius Trismegistus et Macrobius super somnium Scipionis. In ceteris autem civibus communis status expedit possessiones habere distinctas ad vitanda litigia, sicut etiam de Abraham et Loth scribitur in Genesi (13, 8). Cum enim contentio oriretur inter ipsorum pastores pro pastura gregum: " Ne quaeso, " dixit Abraham ad Loth, " sit iurgium inter me et te, et pastores meos et tuos; fratres enim sumus. Ecce universa terra coram te est. Si ad sinistram Ieris, ego dextram tenebo; si dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam. " Per quod habemus, quod inter cives expedit ad societatem servandam, ipsorum divitias esse distinctas. Et sic patet responsio ad praedicta.

CAPUT V.

*De opinione Socratis et Platonis circa mulieres,
quomodo sint exponendae rebus bellicis.*

Sed ad eandem politiam redeundo praedictorum Philosophorum, quaedam alia Aristoteles eisdem attribuit in praefato libro, quia volebant mulieres instruendas in rebus bellicis. Quorum argumentum inducit secundum ipsos, quia videmus in avibus rapacibus ferociore esse feminas et efficacius pugnare: hoc idem et de bestiis liquet, sicut praecipue in ferocibus animalibus est manifestum.

Amplius autem corporale exercitium confert feminis, quantum ad virtutem corporis et fortitudinem, sicut in ancillis familiarum et mulieribus rusticanis est manifestum, quia fortiores sunt et saniores. Virtutis autem proprium est quod bonum faciat habentem et opus suum bonum reddat. Si ergo in gymnasiis ac rebus bellicis magis confortatur feminea virtus, congrue opera bellica videntur eisdem competere.

Amplius autem proportio qualitatum primarum ad hoc idem inducit, ut calidi et humidi, frigidi et siccis: ex quibus ad medium deductis, fortificatur mixtum in sua virtute. Sic enim videmus ligna viridia, ex quo in eis humidum est consumptum et ad medium deductum, quod fortius ardent. Sic etiam videmus in avibus rapacibus, quod feminae ratione sui motus sunt fortioris naturae et majoris corpulentiae. Cum igitur in mulieribus abundet humidum, sicut in pueris, per motum consumitur, et venit ad temperamentum et vires recipit.

Hujus autem argumentum assumitur de regno Amazonum, quod fortissimum fuit in oriente, et quasi totam Asiam, tertiam partem orbis, subjungaverunt sibi, ut historiae narrent, quae de Scythia orientalibus traxerunt originem: unde apud ipsos Scythas, de quibus descenderunt Tartari, mulieres in rebus bellicis exponuntur et cum suis militant viris. Ex quibus omnibus moti forte fuerunt praefati Philosophi in constitutione politiae, mulieres fore ad opera bellica exponendas.

Sed contra hanc politiam rationes sunt fortes, quibus difficile est respondere. Una quidem est Aristotelis in 2 Politicorum: quia non est eadem ratio de animalibus et hominibus, eo quod animalia non subiciuntur dominio oeconomico; solus autem homo gubernationi intendit familiae. Quae quidem fieri non potest ubi mulieres exponuntur armis: quia sicut in politica officia sunt distincta, ita et in oeconomica, ut paterfamilias ad exteriora negotia intendat, mulieres autem ad intrinsecos

actus familiae. Cujus quidem argumentum assumere possumus ex parte Romanae reipublicae, quae, ut tradunt historiae, duos habebat consules: unus intendebat bellicis rebus, alter rempublicam gubernabat. Hoc idem et de Amazonibus scribitur, in quarum regno seu monarchia duae erant reginae, sive monarchiae, quae sic distinguebantur in officiis, sicut de Romanis consulibus est dictum.

Secunda ratio sumitur ex ipsa membrorum muliebrum ineptitudine ad pugnandum. Sic enim Philosophus distinguit de gestis animalium inter masculum et feminam, quia masculus habet superiora membra grossiora, brachia, manus, nervos et venas, ex quibus vox grossior generatur; nates vero et ventrem, et alia circumstantia subtiliora: mulieres autem e converso; et hoc ut in actu generationis sint aptiores. Amplius autem et mammillas ad nutriendum prolem, quae omnia sunt impeditiva pugnae: unde et de Amazonibus scribitur, quod puellis mammillas amputabant dexteram, sinistras autem comprimebant, ne impedirentur a sagittando.

Tertia ratio sumitur ex dispositione animae. Tradit enim Philosophus de gestis Animalium, quod mulier est masculus occasionatus: unde sicut deficit in complexionem, ita et in rationem. Et inde est quod propter defectum caloris et complexionis sunt pavidae, et mortis timidae: quod in bellis maxime fugiendum est. Propter vero defectum rationis, carent astutiis bellicis, quibus pugnantes ut plurimum sunt victores, sicut Vegetius tradit de re militari: unde tradunt historiae, quod Alexander quibusdam astutiis et blanditiis devicit Amazones, magis quam bellandi fortitudine: quarum regnum temporibus ejus fortissimum et potentissimum erat in Asia.

Quarta ratio sumitur ex periculoso commercio viri et mulieris: quia actus venereus corrumpit aestimationem prudentiae, ut tradit Philosophus in 7 Ethicorum, et impossibile est in eo aliquid intelligere. Ex qua causa virilis animus enervatur: unde ferunt historiae Julium Caesarem, cum bellum immineret, jusse suas omnes delicias separari a castris, et praecipue mulieres. Cyrus etiam rex Persarum, cum Lydos superare non posset, quia fortissimi erant et ad labores assueti, tandem per ludos et usum veneris ibidem constitutus virtute et fortitudine enervatos perdomuit. De ipso insuper Romanis antiquis sic scribit Vegetius in principio primi libri: "Ideo ipsos perfectos ad bellum semper, quia nullis voluptatibus nullisque deliciis frangebantur." Quid plura? quia etiam equi fortissimi, qui alias sunt audacissimi ad pugnandum et procul odorant bellum, ex praesentia equae distrahuntur a pugna. Propter hanc ergo causam ipsae Amazones, ut historiae narrent, nullum virum in sua recipiebant acie.

Patet igitur ex jam dictis mulieres a rebus bellicis excludi debere.

CAPUT VI.

Assumit alteram partem, quod non est conveniens mulieres exponi debere bellicis rebus; et respondet ad argumenta in contrarium facta.

Sed quia motivum dictorum Philosophorum probabilitatem habuit, sicut in argumentis apparet; solvendae sunt ipsorum rationes, et cum reverentia pertractandae. Quod enim ponitur exemplum de avibus rapacibus, et quibusdam bestiis, quod audaces et fortiores sunt feminae ad pugnandum, et capiendum praedam: ergo similiter erit in mulieribus: ad hoc est responso, quia non est simile de avibus et bestiis et mulieribus. Ut enim dictum est supra, homo naturaliter est civilis et oeconomicus, et in gubernatione suae familiae proprius actus est mulieris sive in nutritione filiorum, sive in honestate servanda in domo, sive in provisione victualium: quae omnia fieri non possent, si rebus bellicis intenderent. Et propter haec natura ipsam sic disposuit, ut ab ipsa pugnandi occasio tolleretur: quia, ut Philosophus vult in libro de Animalibus, mulieres debiliora habent corpora, quam viri, et sunt minoris caloris, et sola illa membra grossiora in eis videmus, quae ad actum ordinantur generationis et gestum, ut venter et nates, ac ad nutrimentum mammillae. Omnia autem alia habent subtiliora et debiliora quam viri, et minus nervosa, in quibus fortitudo consistit, ut sunt pedes et crura, manus et lacerti; et sic de singulis membris ubi fortitudo fundatur, ut dictum est supra.

Quod vero dicitur, quod fortitudo augetur in eis per exercitium, hoc est verum; ergo pugnare expedit eis: ad hoc responderi potest, quod sola fortitudo non sufficit ad vincendum in pugna, ut probat Vegetius de re Militari in principio; sed astutia bellandi, qua mulieres carent. Rudis enim et indocta multitudo exposita est semper ad necem. Sic autem brevitatis corporum Romanorum adversus Germanorum proceritatem praevaluit, ut ibidem dicitur. Et praeterea mulieres non debent actibus exponi, ex quibus a virtutibus excludantur; quod contingit, si rebus bellicis deputentur, propter incentivum libidinis quod in eis est et respectu sui, et ex consortio viri: propter quod natura mulieri multa fraena providit, ut est verecundia, quae est praecipuum vinculum ejus, ut Hieronymus scribit ad Cellantiam virginem, talaris vestes, annulus in digito, servinus

vir: sic enim Scriptura sacra (Gen. 3, 16) testatur: "Quoniam sub viri potestate eris." Bellicis autem rebus intendere in republica libertatem meretur: unde et militibus jura gentium speciales apices privilegiorum concedunt.

Quod autem tertio objicitur super idem medium de fortitudine ad bellandum; locum haberet, si sola fortitudo esset causa victoriae, et aptitudo membrorum esset in feminis ad pugnandum, sicut in viris; cujus contrarium est probatum. Et praeterea natura mulieris est a viro pati, et non agere; pugnare autem summa est actio, cum sit actus fortitudinis, qui solus si laudabiliter exerceatur, meretur coronam.

Dicendum est ergo simpliciter, mulierem non debere exponi bellicis rebus, sed in domo quiescere, curam gerere rei familiaris, ut dictum est supra: unde et in hoc Salomon in fine Proverb., fortitudinem mulieris commendat, speciale de ipsa componens canticum, sub litteris Hebraici alphabeti, ac totum circa eam ad domesticam referens actionem. "Mulierem," inquit (Prov. 31, 10), "fortem quis inveniet? Procul et de ultimis finibus pretium ejus;" quasi multum sit reverentia, si habeat quae sequuntur. Unde primo ponit artem filandi. "Quaesivit," inquit, "lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum;" per hoc volens ostendere, quod istud sit proprium earum officium: propter quod et in gestis Caroli Magni scribitur, quod filiabus suis, quas intime dilexit, colo et fuso mandavit insistere, et operosas esse. Ulterius Salomon subjungit alios actus mulieris, qui referuntur ad domesticam domum, ut est filiorum curam habere, familiam dispensare, suae domui providere, amicos viri sui honorare, ad defectus ejus supplere: quae sunt propriae operationes conjugis, et ad bona matrimonii pertinentes, ut de Abigail uxore Nabal Carmeli scribitur, sicut patet in 1 Regum. Sed quia talis solitudo multas habet perturbationes, ut de Martha dicitur in Luca (10, 41): "Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima;" cum talia sint objectum virtutis, et fortitudinis: ideo dicitur Sapiens talem mulierem "fortem" vocat, non quidem fortitudine ad opera bellica, sed ad patienter gubernandam familiam, ut superius est ostensum.

CAPUT VII.

Refert aliam opinionem dictorum Philosophorum quantum ad principatum, quem volebant esse perpetuum: circa quam disputat ad utramque partem.

Est autem et alia conditio, quam Philosophus in 2 Polit. attribuit politiae dictorum Philosophorum: videlicet magistratus ad regimen iuxta morem Atticae regionis, cujus caput sunt Athenae, post mortem videlicet Codri regis: quos quidem magistratus Romana respublica senatores vocabat. Hos praefati Philosophi voluerunt esse perpetuos, et quoscumque officiales in sua politia constitutos: quorum motivum fuit imitatio naturae, ut Aristoteles eis imponit. Videmus enim in terra quod partes ejus eodem modo semper se habent, ut in mineris contingit: quia minera auri in eadem parte terrae semper generat aurum, et minera argenti argentum: unde in Job 28, 1, dicitur: "Habet argentum venarum stuarum principia, et auro locus est in quo confiatur." Ex hoc ergo principio sic concludunt, quod si locus auri nunquam mutatur, et argenti, ut fiat locus plumbi vel ferri, nec locus plumbi vel ferri, ut fiat locus auri vel argenti: sic et in principatibus contingere debet: quia nec principes nec sui officiales mutari debent ut fiant aliquando subditi, vel quod subditi fiant officiales vel principes: quia ars imitatur naturam in quantum potest.

Amplius autem ad hoc idem probandum sic argumentum assumi potest. Quia, ut Philosophus dicit in principio suae Metaph., experientia facit artem, et in experientia casum: et Vegetius de arte Militari, "scientia," inquit, "rei militaris nutrit auidaciam. Nemo enim facere metuit quod se bene didicisse confidit." Ex his autem arguitur, quod si fiat mutatio rectorum vel principum seu magistratus, interdum assumitur inexpectatus, ex quo multa contingunt errores in politia.

Rursus ad idem. Talis vicissitudo regimini derogat, ut dictum est supra in 2 libro: quia datur occasio subditis non obedientiae ex spe evadendi manum principis, vel veniendi ad dictum principatum: et sic motivum dictorum Philosophorum, Socratis videlicet et Platonis, videtur consonum rationi.

Sed e converso fuit motivum sapientum urbis sive Romanae reipublicae: quia post expulsionem regum statuerunt consules: unde in 1 Mach. 8, 16, scribitur inter alia commendabilia de Romanis, quod "committunt uni homini magistratum suum per singulos annos dominari universae terrae suae, et omnes obediunt uni." Causam autem assignant historiae, ut nec

insolens diu maneret, et moderatior cito succurreret. Quam quidem causam Philosophus etiam tangit in 2 Polit.: quia mutare aliquando principatum ac dignitatem, magistratus personis idoneis distribuere, causa est majoris pacis in civitate, et politia quacumque.

Alia autem causa assumitur ex uno principio Philosophi, 5 Ethic., ubi dicitur, quod principatus virum ostendit. Contingit enim interdum personam assumptam ad dignitatem esse hominem virtuosum in gradu suo; sed postquam statum principatus accepit, elevatur in superbiam et tyrannus efficitur, sicut accidit de Saule; de quo dicitur in 1 Reg. quod quando assumptus est in regem, inter filios Israel non erat melior vir illo, et solis duobus annis in sua permansit innocentia. Postquam autem factus tyrannus et Deo inobediens, dictum est ei per Samuelem (ibid. 15, 23): "Quia abjecisti sermonem Domini, et non obedisti voci ejus, abiecit te Dominus ne sis rex."

Amplius autem gradus quidam est in natura hominis quantum ad virtutes et gratias. Quidam enim sunt ad subjectionem dispositi, sed ad regimen minus valent; quidam autem e converso. Ex tali ergo opinione, quia bonus est subditus assumptus, et male regens, si perpetuetur cum principatu, est causa scissurae in civitate, conveniens est mutare rectores.

Rursus. Appetitus honoris inest homini: unde Valerius Maximus dicit, quod "nulla est tanta humilitas, quae hac dulcedine non tangatur;" et hinc sequitur aliud, scilicet quod est superioris impatientis. Dare ergo principatum uni soli est causa seditionis in multitudine. Et ista est etiam ratio Aristotelis in 2 Polit.: ubi dicit, quod Socrates semper facit eosdem principes; quod seditionis est causa apud nullam dignitatem possidentes. Videntes enim se omnino statu carere, si contingat eos esse viriles et animosos, ad discordias nituntur civium. Propter quod Valerius Maximus refert de Fabio duce Romano lib 10, de quo dictum est supra, quod cum saepius consulatum habuisset, et in sua progenie talis dignitas a longo tempore per successionem continuata esset, id egit cum populo ut aliquando vacationem ejus honoris Fabiae genti darent. Laudabilis igitur politia est, in qua secundum merita unicuique civi vicissim distribuuntur honores, ut antiqui fecerunt Romani, quam etiam Philosophus magis commendat.

¹ Al. in civitatem.

CAPUT VIII.

Hic declarat melius esse in politia non perpetuare rectores; et respondet ad partem oppositam: ubi etiam dicit, nullum in Lombardia habere dominium, nisi per viam tyrannicam, Duce Venetiarum excepto.

Sed quod pro se inducunt de mineris praefati Philosophi, non habet similitudinem, sive necessitatem in arguendo; eo quod minerae sive auri, sive argenti, sive cuiuscumque metalli recipiunt impressionem a corpore caelesti, quae est ad unum determinata: unde sicut ficulnea semper ficus producit, et non alium fructum propter eadem principia quae sunt in ipsa, et mediante infinita caelesti; ita et eadem pars terrae sic disposita ut sit minera auri, semper faciet aurum. Sed non sic est de voluntate humana, quae sideribus non subicitur, ut Ptolomaeus probat in Centilogio, quia volubilis est: unde actus humani ponuntur a Philosopho in Ethicis de contingenti materia, et inde variantur de bono in malum, et e converso; et ideo perpetuatio est periculosa.

Sed quod postea dicitur de experientia, hoc supponi debet, ut eligatur expertus qui possit et sciat regere, et civis dirigere ad virtutem: alias si eligitur unus insufficientis pretio vel amore, iam politia est corrupta. Formam enim eligendi tradit ille Jetro Moysi cognato suo, ut in Exod. 18. 21, scribitur, loquens de principibus et assessoribus populi. "Provide, inquit, viros potentes de omni populo, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam; et constitue ex eis tribunos et centuriones, quinquagenarios et decanos, qui judicent populum." Philosophus etiam in 5 Ethic. dicit, quod non sinimus hominem principari in quo est natura humana tantum, sed illum qui est perfectus secundum rationem: quia si aliter fiat, assumptus ad principatum dat sibi plus de bonis et tyrannus efficitur.

Quod autem inducitur ultimo de derogatione regiminis, si principatus immutetur,¹ hic attendendum est, sicut tactum est supra in 2 lib., quod regiones diversificantur quantum ad homines et in modo vivendi, sicut cetera viventia secundum aspectum caeli, ut Ptolomaeus tradit in Quadripartito. Si enim plantae transferuntur ad aliam regionem, ad ejus naturam convertuntur: simile est de piscibus et animalibus. Sicut ergo de viventibus, ita et de hominibus. Gallici enim, qui se transferunt in Siciliam, ad naturam applicantur Siculorum:

¹ *Al. imitetur.*

quod quidem apparet, quia ut narrat historiae, jam ter est populata dicta insula de praefata gente. Primo enim tempore Caroli Magni; secundo ad trecentos annos tempore Roberti Guiscardi; et temporibus nostris per regem Carolum: qui jam induerunt¹ ipsorum naturam. Hoc ergo supposito, dicendum est, quod regimen et dominium ordinari debet secundum dispositionem gentis, sicut ipse Philosophus in Politicis tradit. Quaedam autem provinciae sunt servilis naturae; et tales gubernari debent principatu despotico, includendo in despotico etiam regale. Qui autem virilis animi, et in audacia cordis et in confidentia suae intelligentiae sunt, tales regi non possunt nisi principatu politico, communi nomine extendendo ipsum ad aristocraticum. Tale autem dominium maxime in Italia viget; unde minus subjicibiles fuerunt semper propter dictam causam. Quod si velis trahere ad despoticum principatum, hoc esse non potest nisi domini tyrannizant. Unde partes insulares ejusdem, quae semper habuerunt reges et principes, ut Sicilia, Sardinia, et Corsica, semper habuerunt tyrannos. In partibus autem Liguria, Aemiliae et Flaminiae, quae hodie Lombardia vocatur, nullus principatum habere potest perpetuum, nisi per viam tyrannicam, Duce Venetiarum excepto, qui tamen temperatum habet regimen: unde principatus ad tempus melius sustinetur in regionibus supradictis. Quod enim dicitur derogare politiae, non est verum, si elegantur idonei: alias, ut dictum est, corrumpitur politia. Idoneos autem Aristoteles tradit in Politicis lib. 4. mediocres civitatis, hoc est nec nimis potentes, quia de facili tyrannizant, nec nimis inferioris conditionis, quia statim democratizant. Cum enim se in alto considerant, sui immemores sicut ignari regiminis, in erroris barathrum submerguntur, vel de improvida cura ad subditos, vel de praesumptuosa audacia ad aliorum gravamina: unde et politia corrumpitur et inquietatur. Assumendi igitur sunt rectores vicissim in politia, sive consules, sive magistratus vocentur, sive quocumque alio nomine, dummodo idonei reperiantur. Amplius autem nec periculum imminet, quia iudicant secundum leges eis traditas, quibus sunt per juramentum adstricti: unde non est materia scandalii puniendo, quia tales leges ab ipsa multitudine sunt institutae. Rursus nec dominio derogat, si leviter puniat secundum naturam gentis subjectae: quia aliquando in talibus regionibus melius politia servatur dissimulando culpam, vel dimittendo poenam. In quo facta virtus epicietis,² de qua Philosophus loquitur in 5 Ethic., videtur locum habere, quae justum legale dimittit. In quo etiam

¹ *Al. imbuerunt.*

² *Al. Epicieiae, epiciae.*

regimine regulæ illius summi pastoris sunt attendendæ, videlicet B. Gregorii in registro et pastorali, in quibus modum correctionis tradit secundum personarum statum et qualitatem.

CAPUT IX.

Hic disputat de communitate bonorum quantum ad possessiones, quam quidam philosophos nomine Pheleas dicit debere adæquari in omnibus; et quod est falsum quod Lycurgus philosophus sensit.

Et quia opiniones dictorum philosophorum versabantur circa communitatem possessionum, congruum videtur de aliis dicere qui circa ipsas suam constituerunt politiam. Duo enim fuerunt philosophi, qui considerantes litigia generari in civitatibus ex eo quod unus abundat, et alter caret, voluerunt in sua politia adæquare in civitatibus suis possessiones. Unus fuit Pheleas Chalcedoniensis, de quo Philosophus loquitur in 2 Polit.: alter fuit Lycurgus Spartanorum regis filius, qui Lacedæmonis iura constituit, ut tradit Justinus, ut æquata possessio neminem potentiorum altero redderet. Modus autem quem teneri voluit Pheleas in adæquando, narratur a Philosopho, ut fieret videlicet in ipsa constitutione civitatis, habita consideratione multitudinis civium et camporum: alias difficile iudicabat: et ut hoc perseveraret, ordinabat matrimonia contrahi inter majores et minores: et sic per hoc tollebantur jurgia, movebantur¹ injuriæ, auferentur arrogantia vel superbiendi materia. Ad hoc etiam movebat exemplum in aliis politis. Quia ubi est bonorum temporalium inæqualitas, contingit sæpius perturbatio: ibi enim est invidendi occasio; inde cupiditas oritur, quæ, juxta Apostolum, radix omnium malorum est. Ipse etiam Lycurgus propter hanc causam in legibus quas Lacedæmonis tradidit, pro ipsorum conservanda politia, artificiales subtraxit divitias, sive numismata in commutationibus rerum venalium, in solis naturalibus divitiis tales permutationes relinquens.

Sed hanc positionem Philosophus reprobatur in 2 Polit., ostendens hanc adæquationem omnino impossibilem et per consequens contra rationem. Et primo ex parte humanæ naturæ, quæ non semper in filiis multiplicatur æqualiter: quia contingit unum patremfamilias habere multos filios, alium autem nullum. Quod ergo isti duo haberent æquales possessiones, esset impossibile: quia una familia deficeret in victualibus, al-

tera superabundaret: et hoc esset contra provisionem naturæ: quia quæ familia plus multiplicatur in prolem, amplius cedit ad firmamentum politia propter ipsius augmentum, quam quæ in generatione prolis deficit; et quodam jure naturæ magis meretur a republica sive politia provideri.

Amplius autem. Natura non deficit in necessariis, ut dictum est supra. Ergo nec ars, quæ civilis est regiminis. Sed hoc contingit, si in familiis adæquantur possessiones; quia videlicet cives moriuntur penuria, unde politia corrumpitur.

Non tantum autem ex parte naturæ humanæ sequitur inconveniens adæquare possessiones, sed etiam ex gradu personæ. Est enim differentia inter cives, quemadmodum inter membra corporea, cui politia est superius comparata. In diversis autem membris virtus diversificatur et operatio. Constat enim quod majores expensas cogitur facere nobilis, quam ignobilis: unde et virtus liberalitatis in principe magnificentia vocatur propter magnos sumptus. Hoc autem fieri non posset, ubi possessiones essent æquales: unde et ipsa vox evangelica testatur de illo patrefamilias sive rege qui peregre profectus est, qualiter servis suis bona distribuit, sed non æqualiter; immo uni dedit quinque talenta, alteri dno, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem.

Amplius autem nec ipse ordo naturæ hoc patitur, in quo divina providentia res creatas in quadam inæqualitate constituit, sive quantum ad naturam, sive quantum ad meritum. Unde ponere æqualitatem in bonis temporalibus, ut sunt possessiones, est ordinem in rebus destruere, quem Augustinus respectu inæqualitatis definit de civitate Dei: est enim ordo "parium et disparium rerum sua cuique tribuens dispositio." Et ex hoc Origenes in Periarchon reprehenditur, quia omnia dixit æqualia ex sui natura, sed facta sunt inæqualia propter defectum sui, hoc est propter peccatum. Non ergo ex adæquatione possessionum vitantur litigia, quin potius augmentantur; dum in hoc destruitur sive tollitur jus naturæ, quando subtrahitur indigenti, qui plus meretur.

Item quia contra rationem est esse omnia æqualia in politia, cum omnia Deus instituerit in numero, pondere et mensura, ut in lib. Sapient. dicitur, quæ gradum inæqualitatis ponunt in entibus et per consequens in civilibus sive politicis.

¹ Al. amovebantur.

CAPUT X.

Agitur rursus de politia Platonis et Socratis quantum ad genera hominum qui requiruntur in ea, quae sunt quinque; ubi multum disputatur de numero bellatorum.

Sed redeundum est ad politiam Socratis et Platonis: quia quaedam alia constituerunt in ipsa praeter ea quae dicta sunt supra. Suam enim civitatem distinxerunt in quinque genera hominum: videlicet in principes, consiliarios, bellatores, artifices et agricolas. Quae quidem divisio satis videtur sufficiens ad perfectionem civitatis, quia omnia genera hominum comprehendit, quae ad regimen politicum pertinent.

Sed Aristoteles in hoc praedictos Philosophos videtur reprehendere. Tum quia numerum ponebant bellatorum excedentem proportionem civitatis: ponebant enim mille bellatores ad minus, vel ad plus quinque millia. Secundum, quod Philosophus reprehendit, est, quia sic distinguebant bellatores ab aliis, quod nullo modo se exponerent bellicis rebus alii cives a bellatoribus.

Sed quantum ad primum non videtur determinatus numerus posse poni, eo quod omnes civitates non sunt aequalis potentiae et virtutis: unde consideranda est multitudo populi in civitate, et secundum numerum constituere bellatores. Item latitudo regionis, ut sit sufficientia pascuorum et victualium: unde Aristoteles dicit in 2 Polit., quod si tanta debeat esse multitudo bellatorum in civitate, oportet ipsam aequari civitati Babyloniae, quae videlicet excedit in gentis multitudine et in latitudine camporum. Sed si attendimus ad ipsum numerum bellatorum, qui est mille, ut historiae tradunt, secundum unam expositionem, politia Platonis et Socratis cum civitate concordat Romuli primi constructoris urbis, a quo et istud nomen *miles* originem habuit: unde et miles dicitur electus ad bellandum ex numero mille, quia mille erant tunc expediti bellatores ab ipso electi ad pugnandum contra adversarios urbis, ut contra Sabinos primo, ulterius vero contra Samnites: et sic in hoc concordabat Romulus cum Socrate et Platone, licet primus conditor urbis per longum tempus Philosophos antecesserit saepe dictos. Alio modo dicitur miles quasi unus ex mille, juxta quod Scriptura volens commendare sanctum David de constantia et fortitudine: "Dilectus," inquit (Cant. 5, 10) "meus candidus et rubicundus, electus ex millibus;" ut sic importet quandam excellentiam in pugnando: quos Scriptura sacra expeditos vernaculos appel-

lat in Genesi. Sic etiam scribitur de Abraham quod contra quatuor reges processit cum trecentis decem et octo expeditis vernaculis, qui quinque reges devicerant capto Loth nepote ejusdem Abrahae cum tota familia. Unde satis credibile videtur quod majorem habuit multitudinem ad pugnandum; sed isti nominantur propter ipsorum prohibitatem ad invadendum. Sic et Gedeon trecentos elegit de populo Israelitico ad pugnandum contra castra Medianitarum, ut in libro Judicum traditur, quos probavit divino mandato esse aptiores ad pugnandum, ex eo quod transiens populus quasdam aquas, omnibus ex populo bibentibus ex aquis praedictis et genua flectentibus, illi soli lambuerunt ut canes, non poplite flexo. Tales igitur sic electos non videtur possibile mille in civitate reperiri; et multo minus quinque millia: et sic vera est sententia Aristotelis contra Socratem et Platonem, si sic intendant.

Secundum vero quod Aristoteles improbat, est de distinctione bellatorum, quasi alii cives sint immunes a bello, ut consilarii et artifices: quod non est verum, ubi sit aggressus multitudinis hostium contra cives. Quamvis autem bellatores sint aptiores ad pugnandum, quia experientiam habent et pugnandi artem et, ut ait Vegetius, "nemo facere metuit quod se bene didicisse confidit;" impetum tamen multitudinis sustinere non possent, nisi cum multitudine. Sic enim Judas Machabaeus deficit, quia cum paucis pugnavit contra multitudinem Baechidis principis Demetrii regis, recedente ab ipso multitudine suae gentis, sicut patet in 1 lib. Machabaeorum. Hinc est etiam quod quamvis Saul elegerit tria millia virorum ad defensionem sui regni (duo enim millia erant cum ipso, ubi ipse curiam tenebat ut in Magmas et in Bethel, mille vero cum Jonatha in domo propria, ut in Gabaa Benjamin): nihilominus contra multitudinem hostium multitudine usus est: unde cum Naas Ammonites rex ejusdem regionis obsideret cum multitudine Jabes Galaad, trecenta millia de filiis Israel congregavit in castris, et triginta millia de tribu Juda ad expugnandum Ammonitas praefatos, ut scribitur 1 Reg.

Sed advertendum quod militaris disciplina Vegetii in 3 lib. secundum sententiam Lacedaemoniorum, sive Atheniensium, restringit numerum in exercitu armorum, videlicet ad decem millia pedum et duo millia equitum, vel ad plus viginti millia pedum et quatuor millia equitum, ostendens magnam multitudinem esse damnosam, tum quia difficilius regitur, tum quia laboriosius in victualibus providetur. Ibidem etiam cum exercitu computat non solum tyrones, sed etiam auxiliares, quod ad alios cives referimus, qui non erant militiae deputati. Et praeterea idem Vegetius in 1 lib. ubi docet eligi tyronem, ad

agricolas et artifices magis remittit, eo quod assueti sunt ad labores.

Assumendi sunt igitur cives ad pugnam non solum bellatores distincti in quocumque genere sint, sive consilarii, sive artifices, sive agricultores, dummodo dispositionem corporis habeant, unde non impediuntur a pugna, ut sunt homines corpulenti et ponderosi ad ambulandum; cives nimis delictis dediti; homines etiam quos emeritos habebant antiqui Romani; homines etiam proventae aetatis, quos divina lex prohibet a pugna. Hos excludere a pugna dignum videtur, ut patet in Deuteronomio, quos lex praedicta prohibet, instante exercitu et acclamante praetore: ubi quatuor genera hominum ponuntur, qui a pugna excipiuntur ibidem, videlicet qui aedificasset novam domum et non ea fuisset usus; vel qui plantasset novam vineam; qui in proximo uxorem duxisset: quae quidam tria intentionem distraunt a pugnante, et ex hoc efficitur minus audax. Quartum genus est nimis timentum mortem, qui a sacra Scriptura formidolosi vocantur. Vegetius etiam in principio primi libri, inter artifices quinque genera hominum dicit excludenda a castris; videlicet piscatores, aucupes, dulciarios, idest qui deliciis intendunt, lenciones, idest qui molles sunt et flexibiles, item qui videntur intendere ad genesis, idest ad opera muliebria, ut sunt opera textrina sive venerea.

Ceterum de ordine castrorum, sive exercitus, et ipsius rectoribus seu motoribus, non est praesentis negotii; quia nostrum non videtur congruum docere pugnare, vel de ejusdem pugnae gymnasiis agere, sed solum veram tradere politiam: per quam si ad veram peringamus, disponimur ad vivendum secundum virtutem, et quasi participamus caelestem, quae est civitas Dei, de qua gloriosa dicuntur.

CAPUT XI.

Hic declarat de politia Hyppodomi Philosophi, qui reprehenditur quantum ad genera hominum, quia ponit solum tria, et quantum ad numerum populi.

Praeter has autem quamvis Philosophus in 2 Polit., multas pertractet politias; inter alios tamen a supradictis, qui multum de politia tractaverunt, fuit Hyppodomus philosophus Eriphontis filius, sed Milesius patria, unde Thales unus ex septem sapientibus originem traxit. Hic enim suam politiam ex multis, et ad plura ordinavit. Et primo quidem in ea numerum mul-

titudinis determinatum tradidit civitati¹ circa decem millia virorum: quem numerum sufficientem putabat in omni civitate: cuius forte fuit motivum quod superius traditum est de castris, quia melius gubernantur, et in victualibus potest per rectores congruentius provideri. Dictam autem multitudinem ad tria genera hominum reducebat; ad bellatores videlicet, artifices et agricolas. In qua quidem divisione sic ponebat eos esse distinctos, quod nec bellator ad cultum terrae, nec ad negotiationes, nec agricola ad arma transiret. Horum autem generum hominum sufficientiam dicebat esse, quia ordinantur ad conservationem humanae vitae. Agricolae quidem quantum ad victum, artifices autem quantum ad tegumentum, sed bellatores ad bonorum suorum firmamentum sive custodiam. Sed si² ad ea quae dicta sunt supra, et infra est dicendum, faciliter errorem dicti Philosophi percipere possumus ex jam dictis: quia in politia determinatum numerum dare non possumus, sed multiplicatur in ea populus vel propter amoenitatem loci, vel propter famam regionis, vel propter fecunditatem gentis. Rursus videmus civitates, quod quanto magis abundant in gente, tanto majoris potentiae et famosiores judicantur: nec propter hoc impediuntur in regimine, si per officiales bene disponantur et rectores; quia poenae in legibus institutae hominum arcent malitiam, et sunt in politia medicinae quaedam, ut tradit Philosophus in 2 Ethic. Nec iterum distingui sic debet, quin cum opportunitas hoc requirit, illa tria genera sint admixta; quia artifices et agricolae aliquando sunt bellatores; cum de istis duobus generibus hominum praecipue eligantur tyrones, ut dictum est supra ex verbis Vegetii; et a converso dicimus de bellatoribus ad artifices et agricolas, cum de eis saepius assumantur. Sed et sua divisio de solum tribus generibus hominum non est sufficiens: quia relinquit consilarios et sapientes, qui sunt principalis pars politiae, sine quibus convenienter politia ipsa non regitur: ut enim historiae tradunt, Demosthenes Atheniensis praefatos viros peritos, vel quoscumque senes expertos sic se habere ad politiam definit ut canes ad gregem, quorum custodia arcentur lupi: sic et se habent sapientes et advocati in civitatibus, quia canes sunt populi. Unde Tullius scribit in libro de Officiis, quod Solon plus profuit reipublicae civitatis Atheniensis, quae legibus et institutis ejus erudita fuit, quam victoria Themistoclis, quod bellum gestum fuerat consilio magistratus sive senatus instituti ab eodem sapiente, qui fuit unus de septem: unde et in Eccl. 9, 18, scribitur: "Melior est sapientia, quam arma bellica."

¹ Al. civitatem.

² Supple attendamus, vel quidpiam simile; et mox forte et infra sunt dicenda.

Vegetius etiam de arte Militari, et Valerius Maximus de Aristotele referunt, quod cum esset vitae supremæ, reliquias senilibus atque rugosis membris in summo litterarum otio vix custodiens, adeo valenter pro salute patriæ incubuit, ut eam hostilibus armis quasi solo aequatam, in lectulo Athenis jacens eriperet: et quantum ad hoc simile in eo lib. Ecl. 9, 14, scribitur de sapiente: "Civitas parva, et pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, et vallavit eam, extruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio," sicut accidit de Athenis per Philippum regem Macedonum, ut historiae tradunt. "Inventus est in ea vir pauper et sapiens," ut dicti philosophi, quorum fuit proprium mundum spernere, et quasi vitam religiosam eligere, sicut Hieronymus scribit: et postea subditur in eodem lib. quod "liberavit urbem per sapientiam suam." Concluditur ergo ex præmissis, consiliarios non debere excludi a politiâ. Eodem etiam modo nec rectores, cum sint caput universitatis civilis, ex quo totum corpus dependet.

CAPUT XII.

Refert etiam opinionem ejusdem quantum ad possessiones, quas in tres partes dividit; et in quo salvatur suo positio.

Sunt autem et alia quæ dictus Hyppodamus posuit in sua Politica, ut est de distinctione possessionum: quia in tres partes distinguebat possessiones totius regionis civitatis. Quasdam enim deputabat ad rem sacram, quæ scilicet divino cultui dedicabantur, ut sunt hodie bona ecclesiastica; quasdam autem assignabat communes, quæ bellatoribus dispensabantur; quasdam vero proprias, quæ agricolis debebantur. Artificibus vero nihil assignabatur, eo quod ex arte sufficienter vivere possent. Sed hæc divisio, etsi insufficienter videbatur in multis; in quantum tamen ad aliquid laudabilis erat, in eo videlicet quod divinæ reverentiæ deferret. Quam quidem et jure naturæ et jure divino debemus: sic enim mos fuit apud antiquos Romanos, ubi viguit disciplina. Unde Genes. 47, scribitur, quod tota terra Aegypti, imminente fame, tempore Joseph, in servitutem redacta est regis, præter terram sacerdotum, quæ videlicet sic erat dedicata Deo, quod alienari non poterat, sicut nec hodie possessiones Ecclesiæ, nisi multum legitimis casibus. Philosophus etiam refert in sua Metaphysica, quod Aegyptii fuerunt de primis philosophiæ vacantibus, et præcipue in mathematicis artibus: cuius rationem assignat, quia gens illa sa-

cerdotalis plus vacare permessa est, ex abundantia videlicet eorum quæ habebant ex possessionibus eis concessis, per quæ tollitur sollicitudo in quaerendo victum. Et quamvis lex Moisaica prohibeat sacerdotibus inter fratres suos possessiones habere; plus tamen eisdem concessit, dum omnium civium possessiones in partem fructum percipiunt, videlicet decimarum. Unde Malach. 3, 10, scribitur: "Afferte," inquit, "omnem decimationem, ut sit cibus in domo mea;" et de hoc quasi de opere perfectæ justitiæ se ille Pharisæus extollit in Luca (18, 12): "Decimas," inquit, "do," videlicet sacerdotibus et levitis, "omnium quæ possideo." Rationabile etiam erat quod Hyppodamus de bellatoribus seu militibus ordinaverat, ut stipendia perciperent de bonis communitatis, sicut communitati deserviunt. Sic etiam Romana respublica statuit, ut de publico aerario viverent. Quo quidem titulo dicit Joannes Baptistæ militibus, ut in Luca (3, 14), scribitur: "Estote," inquit, "contenti stipendiis vestris;" et Apostolus in 1 epist., ad Cor. 9, 7: "Quis," inquit, "militat stipendiis suis unquam?" Sed in hoc sua deficiebat politiâ, in quantum solis agricolis proprias assignabat possessiones: nisi forte hoc dicatur ratione agriculturæ, quia hic est proprius eorum actus: unde agricolæ proprias dicuntur possessiones habere quantum ad culturam; ceteri vero cives quantum ad usum. Alias esset imperfecta politiâ et defectiva. Constat enim possessiones, ut dictum est supra in 2 lib., inter naturales divitias computari: quæ sic vocantur, quia homo ipsis naturaliter indiget, ut necessariis humanæ vitæ, et propter ipsarum amoenitatem, ad refocillationem animæ: unde primus homo primo usus est eis divino mandato, quia collocatus est in paradiso, quem Dominus plantaverat diversis arborum generibus, ut operaretur et custodiret illum operatione quidem delectabili sine fatigatione, ut Augustinus exponit 8 lib. super Genes. ad litteram. De primis etiam filiis Adæ, videlicet Cain et Abel, historia Genesim narrat, quod prima ars quam didicerunt, fuit gubernare divitias naturales; quia Cain factus est homo agricola, Abel autem custos ovium: in hoc volens ostendere, ipsas esse institutas ad indigentiam vitæ. Ergo non solis agricolis erant assignandæ possessiones, ut Hyppodamus dicit. Ad perfectionem igitur politiæ requiritur ut non solum agricolæ proprias habeant possessiones; sed etiam alii, nisi eo modo quo supra est declaratum; et tanto amplius abundant, quanto in altiori culmine sunt constituti, ut supra de regibus est dictum, ut jam patuit; ne forte ex nimia cura rerum temporalium distrahantur a rebus bellicis, vel ipsorum nimia amoenitate mollescant, quod eadem in politiæ non modicum detrimentum. Unde et ipse Hyppodamus proprias eis auferrebat possessiones, ut solis armis intenderent.